

Historický přehled

Lysovice, do r. 1945 obec s německou většinou, leží 9,5 km severovýchodně od Slavkova u Brna při silnici z Rostěnic do Kučerova, 270 m nad mořem.

Lysovice náležely k tzv. vyškovskému německému jazykovému ostrůvku, který uprostřed slovanského osídlení vznikl v době velké kolonizace 13. a poč. 14. století. Ještě ve 20. stol. zahrnoval vsi Komořany, Lysovice, Zvonovice, Terešov, Hlubočany, Kučerov, Čechyně a Rostěnice.

R. 1465 a 1527 z Lissowicz. 1608 Liesswitz. 1635 von Lisswitz. 1881 Lisovice. 1885 Lissowitz. 1924 Lysovice. Místní jméno vzniklo příponou -ovice k osobnímu jménu Lys ve významu lysý muž, což znamenalo ves lidí Lysových (Lysovicí).

Středověká psaná historie obce je zahalena temnotou. Ves se poprvé písemně připomíná až r. 1465. Je však nesporné, že na starém sídelním území vznikla daleko dříve. Podle slovanského názvu ještě před německou kolonizací z 13. až poč. 14. století.

Uvádí se, že klášter dominikánek u sv. Kateřiny v Olomouci, první známý feudální vlastník, musel ves získat již před r. 1346, kdy byly založeny moravské trhové zemské desky, neboť v těchto deskách zápis vsi klášteru není uveden. Mimo jakoukoliv pochybnost však olomoucké dominikánky držely ves na počátku 16. stol., když r. 1516 byl sestaven berní rejstřík Olomouckého kraje. Z té doby známe nejstarší údaj o počtu usedlostí ve vsi. Bylo jich 32. Ze jmen jejich držitelů lze usuzovat, že osada byla velkou převahou, ne-li úplně německá.

V roce sestavení lánového rejstříku, 1676, náležely Lysovice stále ještě k místně rozptýlenému církevnímu panství olomouckých dominikánek u sv. Kateřiny. Téhož roku zde bylo celkem 44 usedlíků na domech. Z toho 35 usedlíků starých, 8 usedlíků nových, s jedna stará poustka. Staří usedlíci drželi 8 jedno a více lánových hospodářství, 16 usedlíků 2/4 - 7/8 lánových hospodářství a 11 usedlíků 1/8 - 3/8 lánových hospodářství. Je příznačné, že domky nebyly v obci žádné. Z nově osazených poustek měli 3 usedlíci jedno a více lán, 3 usedlíci 2/4 - 7/8 lán a 2 usedlíci 1/8 - 3/8 lán. 1 stará poustka obnášela 1/8 - 3/8 lánů. Poznává se, že v rejstříku z r. 1656 nebyl v Lysovicích zapsán poslední půllán, čtvrtlán

a druhý nový lán. Proti r. 1656 byl zrušen jeden jedolán, třičtvrtlán a čtvrtlán.

R. 1685 byla feudální držba vsi sekularizována, olomoucké dominikánky vložily Lysovice do zemských desk Dominiku Ondřeji hr. z Kounic, který je připojil ke svému panství s centrem v nedalekém Slavkově. K tomuto světskému dominiu pak Lysovice náležely až do zániku patrimoniálního systému v polovině 19. století.

R. 1718 tu bylo 43 usedlostí.

V první pol. 19. století Lysovičtí využívaly blízkosti dálkové obchodní cesty a vedle převažující zemědělské činnosti si přivydělávali povoznictvím. Bylo o nich známo, že zajížděli až do Polska.

1822 v Lysovicích byla nákladem obce postavena triviální škola.

R. 1834 čítala ves 58 domů s 381 obyvateli.

K r. 1860 nacházíme Lysovice přifařeny do Kučerova.

R. 1890 byl v obci založen něm. hasičský sbor a pro něj postavena hasičská zbrojnice.

R. 1918 byla do Lysovic z Vyškova přeložena německá měšťanská škola, což souviselo s novostavbou náležitě budovy.

I ve 20. stol. se obyvatelé Lysovic věnovali především zemědělství. R. 1924 se uvádí 44 rolníků. Z řemeslníků zde působili pouze jeden kovář, jeden obuvník a dva řezníci.

R. 1930 tu žilo 477 obyvatel, z nich 32 Čechů, ostatní Němci.

Do r. 1945 byly názvy tratí v katastru vesměs německé: Baumgartles, Kirlesfeld, Gernfeld, Breitesfeld, Krumplesfeld, Ortsraum, Windberk, Schmollesfeld, Vorlösäcker, Rauschingerfeld.

V dubnu 1945 za osvobozovacích bojů byly Lysovice cílem náletů sovětského letectva. Vzniklé válečné škody byly odhadnuty na 568.000,- Kčs. Bylo poškozeno celkem 37 domů.

Po odsunu Němců byla ves r. 1946 osídlena českým obyvatelstvem.

R. 1960 zde žilo 413 obyvatel. Katastr se rozkládal na ploše 5,26 km².

Ačkoliv z tvarů místního jména by se zdálo, že k poněmčení obce mohlo dojít až v průběhu 16. století (ještě 1527 Lissowitz, kdežto 1608 už

Liesswitz), jména usedlíků uvedená v berním rejstříku z r. 1516 vypovídají o německé národnosti obyvatel už na počátku 16. století. V následujících desetiletích hospodářského rozmachu moravského venkova, do třicetileté války vzrostl počet domů v obci z 32 na 44. Při čemž po třicetileté válce tu nacházíme převážně střední rolníky, vedle nichž zde nebyl ani jeden domek. Zdá se, že v době třicetileté války nebyla ves příliš postižena, a že v druhé polovině 17. století její obnova proběhla poměrně úspěšně, i když od 70. let do r. 1718 se počet domů prakticky nezměnil (43). Převážně výsledkem tzv. domkářské kolonizace z konce 18. a počátku 19. stol. pak byl nárůst počtu domů na 58 k r. 1834.

Počet zemědělských usedlostí ve vsi byl až do 20. století vcelku konstantní (R. 1924 44 rolníků). Po celou dobu své existence, až dodnes si Lysovice podržely zemědělský charakter.

Českých obyvatel v dlouho německých Lysovicích začalo zněnáhla přibývat po vzniku samostatné ČSR. Naprostý zvrát v národnostním složení ve prospěch českého živlu přivedilo znovuosídlení obce po r. 1945.

Stavebně historický vývoj sídla

V.Burian řadí Lysovice podle Lázničkovy klasifikace mezi návěsní silnicovky. Jako vhodnější se jeví termín, vřetenové přípotoční vsi, používaný pro Vyškovské vesnice V.Menclem. Vnější vymezení nicméně řadí Lysovice k typům uzavřeným, v nichž púdorys vsi neurčuje jen probíhající komunikace.

Historické jádro Lysovic je jasně vymezeno severní a jižní záhumenní cestou uzavírajícími se na jz a sv straně do oválu. Odstup zahrad s řadou stodol od vlastní záhumenní cesty daný pásem v době pořízení stabilního katastru (1826) ještě nerozdělené obecní pastviny může být svědectvím o možném jednoduchém ohrazení vsi. Vnitřní návěsní prostor je dán osou dnes napřímeného potoka, kterou sleduje jižní a severní řada usedlostí na západním konci se svírající do užšího hrdla; alespoň na této straně můžeme předpokládat uzavření branou (takové nalezl např. VI.Nekuda v zaniklé středověké vsi Mstěnicích). Púdorys ukazuje na pravidelné vymezení; šířka nerozdělených usedlostí je čitelná zvláště na jižní straně - čp.32 - 37. Určitou nepravidelnost v jižní řadě představuje na mapě stabilního katastru obecní louka na západním břehu kolmého přítoku lysovického potoka. Na její západní straně byl při návsi hostinec čp.38 (který je na tomto místě ostatně dodnes). Další nepravidelností je obecní pastvina na východní straně jižní řady usedlostí s chalupou čp.28 zahrnutou do prvního číslování a mladšími vysazenými domky.

Historickou skladbu usedlostí upřesňuje indikační skica stabilního katastru z označením jejich jednotlivých částí. Základním prvkem usedlostí byl dům zalomeného púdorysu většinou s rohovým výstupkem žudru s navazujícím chlívovým křídlem (u většiny usedlostí na východní straně, v západní polovině jižní řady na západní straně dvora). Při záhumenní cestě v zadní části zahrady byla situována stodola, většinou příčně průjezdná. Druhá stodola, která měla a má spíše charakter kolny, uzavírala již některé dvory (především u severní řady usedlostí). Na púdorysu řady zadních i předních stodol se vyskytuje nápadný střední výstupek na zahradní straně. Ten odpovídá nejspíše vjezdovému rizalitu, jaký známe např. z dochovaných stodol z Rostenic. Ve dvorech jsou dále zachyceny objekty označené jako kolny. Jsou situovány v zadní části dvorů protilehle k chlívovému křídlu a jsou převážně hloubkově orientované. Pravděpodobně se jednalo o kolny podélně průjezdné; dnes v Lysovicích existují pouze dvě - u čp.11 a čp.41 (druhá z nich vznikla až po pořízení

stabilního katastru). Součástí usedlostí byly nepochybně i výměnky, které můžeme předpokládat u všech usedlostí s dlouhým uličním křídlem. Jejich existenci mnohdy prozrazuje druhé krátké hloubkové křídlo (čp.24 (= dnes vydělené čp.72), čp.22) nebo druhý žudr (čp.29).

Souvislá řada 47 čísel popisných prvního číslování zahrnuje vedle usedlostí i dvě chalupy - čp.1 na západní straně severní řady usedlostí vně záhumenní cesty a čp.28 na východní straně řady jižní. Do pořízení stabilního katastru r.1826 se počet čísel popisných rozšířil na 53. Na západní straně jižní řady přibyla škola čp.51. Na východní straně skupina osmi za sebou v řádkách paralelně s návsi vysazených domků (z nich první tři se shodným číslem popisným - 49). Z dalších objektů zachycených stabilním katastrem zasluhuje pozornost dnes již neexistující kaple sv.Marie na jz okraji obce vně historického jádra vymezeného záhumenní cestou a drobné sakrální objekty - boží muka při cestě do Kučerova, která můžeme pravděpodobně ztotožnit s dnes přemístěnou sochou sv.Jana Nepomuckého a kříž při cestě do Podbřežic.

Většina staveb zachycených stabilním katastrem je značena růžově - z nespáleného materiálu. Šlo nejspíše v naprosté většině o konstrukce z nepálené hlíny (nepálených cihel nebo u starších staveb hlíny dusané do bednění), které převládaly až do konce 19.století a byly široce používány i pro novostavby první poloviny dvacátého století. Některé kolny a stodoly jsou značeny žlutě. Mohlo se jednat o stavby roubené (jako je dochovaná stodola v Hlubočanech čp.11) nebo jednoduše hrázděné s bedněnými výplněmi (čp.29).

Urbanistický vývoj po pořízení stabilního katastru zachycují jeho reambulace. K roku 1869 se rozrostl počet domů na 73. Tendence směřovala nejdříve jednak k dalšímu rozdělování velkých usedlostí a vydělování výměnků (čp.65, 66, čp.72), jednak byly přistavěny další tři řádky domků, tentokrát kolmých k návsi, na východním okraji historického jádra za čp.28-53. Jejich orientace podmínila změnu orientace u přestavby starších domků v řádkách za návsi. Při přestavbách usedlostí spojených s odstraněním žudrů a doplněním druhého traktu uličního křídla docházelo mnohdy k posunutí starší uliční čáry do návsi.

Další vývoj pak již směřoval k extenzivnímu rozvoji podél cest vybíhajících z historického jádra. Podle informací ze sčítání domů zde počet domů znenáhla celkem plynule stoupal:

1880- 81 domů

1890- 84 domů

1900- 88 domů

1910- 91 domů

1921- 96 domů

1930- 111 domů

1950- 113 domů

K vybavenosti obce přibyla po roce 1890 dnes již neexistující hasičská zbrojnice, která byla situována v prostoru návsi u potoka, a ve dvacátých letech škola při záhumenní cestě na obecní louce ve středu jižní řady usedlostí a kostel se hřbitovem na jv okraji obce při cestě do Kučerova. Urbanistický vývoj obce se prakticky uzavřel na počátku 40.let tohoto století. Poválečné zásahy znamenaly postupnou likvidaci staveb historického jádra a nahrazování tradiční řadové zástavby usedlostí solitery RD ustupujícími od starší uliční čáry, což způsobilo místy očividné rozbití návesního prostoru. Příznačně jedinou novostavbou "na zeleném drnu" je rodinný dům na pč.73 při cestě do Rostěnic.

Typologie domu

Základním typem domu v Lysovicích je trojprostorový dům zalomeného půdorysu, jehož základnímu prvku tvoří rohová vstupní síň, z níž je přístupná světnice v uličním křídle a dolní komora na začátku dvorního křídla. Ze síně je při stěně světnice vydělená černá kuchyně (zpravidla na straně při návsí, u čp.22 na straně dvorní), která se mnohdy zalamuje i do prostoru světnice. Zde je situována pec obsluhovaná z černá kuchyně (dnes ještě dochovaná u čp.33). Dolní komora je výjimečně na polosklepě (čp.46), což odpovídá ještě pozdně středověké prostorové skladbě domu. Patří k ní komora horní, která má formu do krovu pod hambalky vloženého lepence - bedněné konstrukce z fošen nebo krajinek s vrstvou hliněné omazávky (lepenice), která byla účinnou protipožární ochranou sýpky. Jde o konstrukce středověké tradice, které mají své ekvivalenty v lepenicích řady starobylých jihočeských sýpek (v Krnině čp.3 snad z konce 15.století). Vlastní stáří lysovicových lepenců je ovšem mladší; snad jen u čp.33 s robustní konstrukcí se šikmými pásky přesahuje polovinu 18.století. Lepencová komora, přístupná žebříkovým dřevěným schodištěm z dolní komory nebo síně, zaujímá ve většině případů prostor nad dolní komorou, síní a podsíní žudru. U některých domů je však část nad dolní síní jasně vydělena (čp.72), což ukazuje, že jádrem lepencové komory je vlastní komora horní, z níž se teprve rozšířila nad síň a žudr.

Zalomený půdorys domu je specifickým, s nímž se setkáváme na Moravě jižně od prostějovské Hané (oblast má pravděpodobně své návaznosti v Rakousku). Jeho nejstarší příklady známe z renesančních domů se žudry z jižní Moravy (Pouzďřany, Dolní Věstonice,...). Nezdá se, že by byl podmíněn šířkou parcely. V etnografické literatuře běžný výklad o změně orientace domu z hloubkové na podélnou zřejmě neobstojí i díky poznatkům středověké archeologie dokládajícími (byť výjimečnou) existenci podélně orientovaného trojprostorového domu. Zalomený půdorys zatím čeká na své objasnění. Prozatím se jeví alespoň pro dobu raného novověku jako rovnocenný ekvivalent trojprostorového domu, ať již hloubkové orientovaného, či podélného, jaký známe z olomoucké Hané. Oproti "rovným" půdorysům má některé evidentní nevýhody, jako je překážející černá kuchyně v síni. Pro prohloubení poznání o vývoji tohoto typu domu (stavu s topeništěm ještě v jizbě) se jeví jako důležité provedení lokálního archeologického výzkumu, resp. sondy, v oblasti topeniště některých zaniklých lysovicových domů, které byly dokumentová-

ny zaměřením Kurialova archivu a jejichž parcely dosud nejsou zastavěny (archeologický výzkum předběžně domluven s dr.Belcredim).

Charakteristickým prvkem lysovicových domů byl žudr (Sölder) před-sazený před rohovou vstupní síní s lepencovou komorou v krovu a podsíní s charakteristickým hřibovitým vstupním otvorem. Na mapě stabilního katastru z roku 1826 mají žudr prakticky všechny domy usedlostí s výjimkou čp.42. U dnes zaniklé usedlosti čp.45 jej zachycuje pouze indikační skica. Po roce 1826 vznikl nepochybně žudr vyděleného výměnku čp.24 - dnešní čp.72. Výstupek ve středu uličního křídla najdeme na mapě SK u čp.27 a 37; na straně protilehlé dvornímu křídlu u hostince čp.38. U čp.27 se zjevně jednalo podle napojení chlévového křídla za žudrem o žudr rohový pravděpodobně s připojeným výměnkem v uličním křídle; jedinou dispoziční anomálií tak jeví čp.37, které snad mohlo mít podélnou nezalomenou dispozici.

Otázce žudru a jeho vzniku se věnovala řada badatelů. Ve středověkých a raně novověkých textech se sice setkáváme s názvy: "solder, žoldr, želěř, žolř,...", nemáme však žádný důkaz, že by se jednalo o žudry. Václav Mencl sice právě na příkladu německých vesnic z Vyškovska opíral svou teorii předkOLONIZAČNÍHO PŮVODU ŽUDRU, podle současného stavu bádání se však žudr jeví spíše jako útvar renesanční. Z tohoto období pocházejí nejstarší známe příklady z městeček jižní Moravy (Pouzďřany, Dolní Věstonice, Troskotovice,...); renesanční byl nesporně i žudr domu čp.111 ve Velkém Týnci u Olomouce, jehož kresbu uvádí J.Kšíř. Řada dochovaných datovaných příkladů, plán Rousínova z roku 1727 a především svědectví map stabilního katastru s vesnicemi s kompletními řadami usedlostí s žudry ukazuje na široké rozšíření žudru na Hané ve století 18. a první polovině století 19.

Žudr, resp. jemu náležející dům, na Vyškovsku se od ostatní Hané liší lepencovou komorou s dosud nevyvinutým sýpkovým patrem. V.Frolec cituje v této souvislosti nepublikovaný akvarel obce Kroissenbrunn na Moravském poli z roku 1760 s domy úhlového půdorysu s předstupujícími žudry Vyškovského typu (dnes se zde však s domem tohoto typu již nese-
tkáme).

Nejarchaičtější známé žudry v Lysovicích byly nepochybně u čp.33 a dnes již zaniklého čp.31. Oba s jasně odděleným štítem od konstrukce krovu, daným potřebou odsazení doškové krytiny od konstrukce lepen-
ce.

Vyškovsko a Lysovice zvlášť byly nepochybně místem, kde se žudry udržely nejdéle. Ještě v 50.-60. letech tohoto století byly v Lysovicích souvislé řady domů se žudry (čp. 15.-17. a čp. 21.-72). poslední lysovicický žudr vznikl u čp.72, teprve po roce 1826 a oproti velké Hané se zde díky konzervativnosti místního německého obyvatelstva začalo projevovat ubývání žudrů opožděně. V.Burian cituje v této souvislosti záznam komořanské farní kroniky po požáru 9.července 1857, kdy "zmizely nepěkné přístavky před vchody, zvané žudry, čímž se vsi dostalo neobyčejně převětivého a pravidelného vzhledu". Tato zpráva jednak ukazuje na skutečnost, že žudry byly v té době již čímsi zastaralým a současníky nepochopeným, jednak časově zařazuje počátek přestaveb domů se žudry.

Domy, které nahrazovaly starší domy ze žudry nebo vznikly jejich přestavbou po polovině minulého století, v Lysovicích nejspíše však až v jeho poslední čtvrtině a především v prvních desetiletích dvacátého století, dosud vinou menší atraktivity a relativního mládí unikaly pozornosti badatelů s výjimkou V.Buriana, který je okrajově zmiňuje. Zalomený půdorys domu s rohovou síní v přestavbách zůstal nezměněn, nad dolní komorou a síní však byla vyzdvížena řádná sýpková komora. Pouze výjimečně (čp. 12) zůstává zachován vstupní rizalit. Horní komory jsou opatřeny většinou do ulice zvalbenou střechou; mohlo se jednat i o pouhé zvýšení části podélné sedlové střechy s měkkou přechodovou vlnou v doškové střeše, jaké je patrné u neidentifikovaného domu na snímku lysovicke návsi z třicátých let tohoto století (MV).

Druhá polovina 19. století je spojena i s rušením černých kuchyní a jejich přesouvání do uličního křídla za světnici do nově přistavovaného dvorního traktu. Dvouraktová dispozice uličního křídla ovšem nepochybně existovala už na stabilním katastru (čp. 17, 42).

Dispoziční vývoj domu jako na celé Hané pak rychle směřoval k vytvoření řádného sýpkového polopatra nad celým uličním křídlem. Lysovicke domy se sýpkovým polopatrem (stejně jako v ostatních vesnicích na Vyškovsku) jsou specifické setrváváním na dispozičním principu s rohovou síní, světnicí v uličním křídle, komorou za síní a horní komorou nad síní, dolní komorou, která zůstává vydělena z prostoru jinak otevřeného podstřeší. Čitelnost dispozičního principu při povrchním pohledu znejasňuje existence kuchyně ve dvorním traktu uličního křídla, která může vést k záměně s běžným podélným dvouraktem. Velké usedlosti všech vývojových stupňů mívají více obytných místností. Časté jsou světničky v uličním traktu vedle světnice. V případě světniček výměnkářských se

doplňuje ve dvorním traktu síň - kuchyně, přístupná samostatně z průjezdu. V řadě případů je výměnek v uličním křídle od hlavního domu průjezdem oddělen. Obvykle byl vybaven vlastní lepenčovou komorou v krovu, situovanou často nad průjezdem. Průjezd (Forhaus) je vždy otevřen do dvora, což ukazuje na tendenci prodlužování uličního křídla překrýváním otevřených vjezdů (relativně ještě častých na mapě SK zvláště na jižní straně návsi) střechou podepřenou jednoduchou původně dřevěnou konstrukcí (tyto útvary známe z jižní Moravy a přílehlých slovenských oblastí pod názvem "návrati" nebo "úkol").

Chlévová křídla (v přední části obvykle se stájí pro koně, v zadní s chlévy pro krávy), v naprosté většině přestavovaná od konce 19.století, doplňuje někdy jednoduchá pilířová arkáda. V případě její neexistence je náspí běžným způsobem chráněna přesahem sedlové střechy. Náspí v hloubce zadní dolní komory od konce 19.století často rovněž uzavírá krátká chodba. V zadní části na chlévové křídlo mnohdy navazuje sklípek, který byl v řadě případů součástí dnes již neexistující kolny.

Stodoly při záhumenní cestě jsou v naprosté většině příčně průjezdné se středním mlátem a dvěma pernamí. Většinou byly do dnešní podoby přestavěny koncem 19.století. Oproti stavu zachycenému stabilním katastrem pozbyly střední vjezdové rizality na zahradní straně. Bývají stejně jako přední kolny spojeny se sklípkem.

Výjimečně se dochovaly dvě podélně průjezdné kolny, které na stabilním katastru tvořily běžné vybavení dvorů. Zajímavější z nich je nesporně až po pořízení stabilního katastru vzniklá kolna u čp.41.

Chalupy a domky, o nichž víme, že vznikly velkou převahou až po r.1771, mají běžnou trojdílnou dispozici se střední vstupní síní v zadní části s vydělenou nebo ještě nevydělenou černou kuchyní; po jedné straně síně je situována světnice, na druhé komora nebo z ní upravená světnička. Nad komorou a síní najdeme opět horní lepenčovou komoru (čp.63, 80). Vstup do domu zdůrazňovalo ve většině případů žudro ve tvaru jednoduchého výstupku (střední domek čp.49 na mapě SK a mladší u čp.1, 56, 63, 66,...), které bylo opatřeno obdobnou brankou jaké nacházíme u velkých žudrů usedlostí. Tyto výstupky - "žebračky" i formy branek podrobně dokumentoval V.Burian. Na fotografii dnes zaniklého domu čp.49 ze třicátých let (VM) vidíme jinou formu vstupu - výřez v ploše podélného uličního průčelí ve formě hřibovitého oblouku, jaké známe z velkých žudrů, včetně vstupní branky.

Stavební materiál a povrchová úprava

Převažujícím stavebním materiálem staveb existující v době pořízené SK a používaným až do třicátých let tohoto století (např. čp. 100) byla nepálená hlína. O stáří hliněných konstrukcí na Vyškovsku nemáme k dispozici podrobnější údaje. Nejstarším známým dochovaným dokladem hliněné stavby u nás je nabíjená dolní komora renesančního domu se žudrem v Pouzdřanech. Na severněji položené Hané ovšem musíme počítat s daleko větší mírou užití dřevěných konstrukcí. Roubené jizby v kožichu ostatně na olomoucké Hané přežily až do konce 18.století a známe je ze severněji položených vsí Kroměřížska a Vyškovska. Roubené byly pravděpodobně i stodoly žlutě značené na mapě stabilního katastru. Přežívající dřevohliněnou konstrukcí jsou ostatně i půdní lepence. K výraznému obecnému rozšíření hliněných konstrukcí došlo nepochybně koncem 18.století díky opakovaným zákazům stavění ze dřeva ("ohňový patent" z roku 1751 pro malou účinnost obnovený r.1787) a nedostatkem stavebního dříví způsobeným úbytkem lesů a skutečností, že po zrušení nevolnictví r.1781 odpírala vrchnost poddaným právo brát stavební dříví ze svých lesů. Aktivně přispěl k rozšíření zděných staveb dvorský dekret z roku 1819, kterým bylo poddaným umožněno vyrábět na svých pozemcích cihly pro vlastní potřebu i na prodej.

Nejstarší hliněné konstrukce na Vyškovsku jsou nabíjené (tj. dusané do posuvného dřevěného bednění); k oblíbě a rozvoji nepálené hlíny od konce 18.století nepochybně přispěla nepálená na slunci sušená cihla (vepřovice, kotovice, egyptská cihla). Rozpoznání použitého typu konstrukce metodou povrchového průzkumu znesnadňuje u obytných staveb jejich překrytí ochrannou hliněnou omítkou. Velmi archaicky v Lysovicích působí hliněné stěny domu čp.33 zužující se od paty ke koruně.

Nejstarší hliněné stavby jsou provedeny bez podezdívky s odvodem povrchové vody zajištěným okapním hliněným chodníčkem. Naprostá většina lysovicových hliněných staveb má ovšem již kamennou podezdívku (někdy s mezivrstvou pálených cihel). Koruna zdi bývá zpevněna korunní římsou z pálených cihel, často na koso ozdobně kladených. Tato úprava paty a koruny zdi je dobře patrná na řadě lysovicových stodol. Kombinaci nepálené a pálené cihly najdeme i u chlévů s otvory se záklenky z pálených režných cihel.

Stavby na Vyškovsku charakterizuje dekorativní pojednání hliněné omítky s obloučkovým plošným dekorem vtlačovaným prsty do mokré hliněné omítky - "Murl" (palec vždy sledoval dolní oblouk a přidaly se další čtyři). Složitější florální motivy v Lysovicích dokumentoval pouze L.Leydorf (MV) u čp.31; v kuchyni čp.33 najdeme srdíčka. Pod stropem se někdy širší obloučkové pásy kombinují s drobnějšími. Murl plošně pokrýval a v řadě případů dosud pokrývá vnitřní prostory domu, chlévů, mlaty stodol, ohradní zdi i vnější průčelí (u čp. 33, 66; dosud v exteriéru např. na chlévech čp.34). V případě exteriérového použití se jednalo o dekor nepochybně funkční, napomáhající rychlému odvedení vody s povrchu zdi.

Hliněná omítka se opatřovala vápennou ličkou s barevným podrovnáním (v Lysovicích dle průzkumu V.Buriana z let 1945-59 červeným, zeleným n. modrým). Mladší technikou uplatňovanou od přelomu 19. a 20.století je plastická omítka (nanášená rákosovou štětkou nebo koštětem) kombinovaný s hladkými lemujícími obílenými pásy. U nově obnovených omítek některých památkově chráněných objektů byla hliněná údajně nahrazena sádrovou s obloučky kreslenými dle šablony.

Literatura

Ludvík Belcredi: Přínos archeologie k poznání stavební podoby středověkého venkovského domu; in *Archeologia historica* 11/1986

Ludvík Belcredi: Půdorysná a stavební podoba středověkého venkovského domu na střední Moravě; in *Archeologia historica* 12/1987

L. Bergmann: *Deutsche Bauernhäuser aus Mähren*, Olomouc 1937

Václav Burian: *Vyškovské žudry*, Vyškov, Praha 1955

Václav Burian: *Vesnická sídla a lidové stavby na Vyškovsku*, *Československá etnografie*, VIII, 1960 - 1

Pavel Bureš, Jiří Škabrada, Hana Šnajdrová: *Památková ochrana historických vesnic v České republice*, Praha 1996

Václav Frolec: *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*, Brno 1974

Václav Frolec, Josef Vařeka: *Lidová architektura, encyklopedie*, Praha 1983

Václav Frolec: *Lidový dům na Vyškovsku*; in Antonín Kurial: *Katalog lidové architektury, část šestá, okres Vyškov*, Brno 1989

Václav Frolec: *Venkovská stavební kultura 16. a 17. století, výpověď krevních knih*, in *Vesnický dům 16. a 17. století*, Praha 1992

L. Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, 1938.

Týž, *Historický místopis Moravy a Slezska*, 1967.

L. Hosák, R. Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*, 1970, 572.

Václav Houdek: *Hanácký grunt*; in *Český lid* 2/1893

Josef Kšíř: *Lidové stavitelství*; in *Lidové umění na Hané, lidová kultura hmotná*, Velký Týnec 1941

Josef Kšíř: *Hanácký žudr, jeho druhy a rozšíření*; in *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, 58/1949, 59/1950

Josef Kšíř: *Hanácký žudr*; in *Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 3/1955

Josef Kšíř: *Lidové stavebnictví na Hané*, in *Československá etnografie* 4/1956

Antonín Kurial: *Katalog lidové architektury, část šestá, okres Vyškov*, Brno 1989

Arch. Dipl. Ing. Ludwig Leydorf: *Deutsche Bauernhausformen um Brunn und Wischau, nedatovaný strojopis s fotografickou přílohou*; muzeum Vyškovska ve Vyškově

Zdeněk Láznička: *Typy venkovského osídlení na Moravě*, Brno 1946

Zdeněk Láznička: *Typy venkovského osídlení v Československu*, Brno 1956

F. Matějek, *Lánové rejstříky Olomouckého kraje z l. 1675 - 1678*, 1994.

Václav Mencl: *Lidový dům na Vyškovsku*; in *Zprávy Okresního vlastivědného muzea ve Vyškově* 6/1957

Václav Mencl: *Lidová architektura v Československu*, Praha 1980

Vladimír Nekuda: *Vesnický středověký dům na Moravě*; in *Archaeologia historica* 9/1984

Vladimír Nekuda: *Základní otázky historicko archeologického studia vesnického sídla, domu a dvora*; in *Archeologia historica* 12/1987

Rostislav Nekuda, Vladimír Nekuda: *Mstěnice, zaniklá středověká ves 2; Dům a dvůr ve středověké vesnici*; Brno 1997

G. Sussemilch: *Siedlung, Hof und Haus in den deutschen Volksinseln bei Wischau*, Brno 1937

Zuzana Syrová, Jiří Syrový: *Hliněná architektura v České republice, sborník ze semináře SEA Praha - Průhonice*, 1995

Jiří Škabrada, Svatopluk Voděra: *Jihočeská lidová architektura*, České Budějovice 1986

Jiří Škabrada: *K charakteru vesnického domu 16. a 17. století v Čechách*, in *Vesnický dům 16. a 17. století*, Praha 1992

Jiří Škabrada: *Lidová architektura*, Praha 1996

Jiří Škabrada: *Pozůstatky středověkých stavebních zvyklostí v prostorové skladbě hanáckého domu*; in *Archaeologia historica* 11/1986

Jaroslav Vajdiš: *Architektonický charakter vesnic při Moravě a Dyji*; in *Zprávy památkové péče* 1971

Vyškovsko, Vlastivěda Moravská; red. V. Nekuda, Brno 1965

G. Wolny, *Kirchliche Topographie von Mahren II/3*, 1860.

Týž, *Die Markgrafschaft Mahren II*, 1836.

Renata Zemanová: Ochrana památek lidové architektury bývalého jazykového ostrůvku na Vyškovsku; in Socializace vesnice a proměny lidové kultury 3, Uherské Hradiště 1984

Prameny, ikonografie, mapy a plány

Stavební spisy v obecním archivu Lysovic se podle informace StOA ve Slavkově u Brna nedochovaly. Příslušný stavební úřad archivuje pouze dokumentaci z doby po r.1950. Obecní úřad rovněž starší plánovou dokumentaci nemá. Jediným historickým plánovým dokumentem, který se podařilo v rámci SHP nalézt, je projekt lysovického kostela z 20. let, uložený v archivu PÚ v Brně.

Dostupná odborná dokumentace se omezuje v podstatě na atraktivní téma domů se žudry, přičemž fotografie interiérů byly pořízeny pouze výjimečně. Příslušné odkazy jsou uvedeny v katalogu objektů.

Nejstarší publikovanou fotografií je neidentifikovaný žudr s doškovou krytinou z počátku 20.století zařazený do Katalogu lidové architektury, okres Vyškov, a pocházející z archivu Václava Frolce.

Václav Burian cituje publikovanou německou fotodokumentaci z Vyškovska ze třicátých a čtyřicátých let; u Lysovic se jedná pouze o fotograficky vděčný objekt domu čp.33. V muzeu Vyškovska ve Vyškově je uložena obsahově jinak poměrně nezajímavá práce L.Leydorfa, který vedle čp.33 fotografoval i archaický dům se žudrem čp.31 (včetně detailu hliněné omítky) a malá žudra čp.66 a1. V muzeu je dále uložena fotodokumentace ze třicátých let, zachycující vedle čp.33 opět i čp.31 (včetně interieru světnice !), žudr čp.2 (fotografovaný nejspíše s estetických důvodů s uličním křídlem sousedního čp.3, v té době ještě s doškovou krytinou), řadu čtyř usedlostí se žudry čp.21-72, chalupu čp.49 s doškovou krytinou a detail malého žudra čp.1. Fotodokumentaci soustřeďující se většinou opět na domy se žudry provedl v padesátých Václav Menci, který je i autorem jednoduchých zaměření domů čp.22 a 33.

Václav Burian, který prováděl na Vyškovsku výzkum a dokumentaci lidové architektury v letech 1945-59, publikoval zaměření některých detailů staveb - vedle žudrů i detail branek a malých žuder ("žebraček"). Zda ještě existuje a kde je uložena fotodokumentace, o níž se zmiňuje ve svých textech, se nepodařilo zjistit.

Lysovice jsou jednou z nejlépe dokumentovaných vesnic především díky zaměření tzv. katalogu lidové architektury, uložených v tzv. Archivu moravských lidových staveb - Kurialově archivu. Jedná se o podrobná zaměření všech v polovině 50. let existujících domů se žudrem a fotodo-

kumentaci, pořízené na základě výběru profesora Antonína Kuriala studenty VUT v Brně. Tato dokumentace je dnes pravděpodobně uložena na VUT v Brně nebo předána rožnovskému Valašskému muzeu v přírodě. Je dlouhodobě (od předání PÚ v Brně zpět VUT) nepřístupná a podle dostupných informací je v neuspořádaném stavu. Část zaměření z Lysovic byla publikována v Katalogu lidové architektury, okres Vyškov; publikace obsahuje řadu nepřesností v identifikaci zaměření a fotografií. Naštěstí byly pro její přípravu pořízeny fotografie všech plánů, uložené dnes v archivu PÚ v Brně (jejich kopie jsou zařazeny do katalogu objektů). Rozsáhlá zaměřovací Kurialova akce dodnes žije v povědomí lysovických občanů; je spojena s představou, že byly zaměřeny všechny domy a že vše o nich je už dávno známo.

Nedlouhou po provedení Kurialových zaměření, v roce 1957, byla provedena kvalitní fotodokumentace Státního ústavu památkové péče v Praze. Vedle v té době existujících domů se žudry zachycuje i dnes již zaniklé chalupy čp.1 a 66 a dům čp.76. Další fotodokumentace byla provedena v rámci zápisů do státního seznamu v šedesátých letech. Je uložena v archivu PÚ v Brně; výjimečně zachycuje též interiéry několika staveb (čp.33, 39, 40).

Mladší fotodokumentace (PÚ v Brně, muzeum Vyškovska ve Vyškově, Státní ústav památkové péče v Praze - oddělení lidové architektury, SOVAMM) se soustřeďuje až po počátku devadesátých let především na domy se žudry. Výjimečně najdeme záběry některých chalup a domků na jihovýchodním východním okraji obce. Pokud existují záběry návsi, jejich informační hodnota co se týče nechráněných domů je téměř nulová, neboť zachycují v naprosté většině stav po přestavbách v šedesátých a sedmdesátých letech. Teprve z konce osmdesátých a počátku devadesátých let pochází fotodokumentace přinášející informace o některých dalších stavbách (domky na západním a východním okraji obce, domy s rohovou komorou v patře, zastřešení sil,...). I tato nejmladší dokumentace zachycuje stav mnohdy dnes už neexistující a spolu s výše uvedenou je základním podkladem pro obnovu. K jednotlivým objektům je veškerá zjištěná fotodokumentace citována v rámci odkazů v katalogu, případně je zařazena její kopie.

Doporučení pro regeneraci sídla

Výkres architektonického hodnocení obce podrobně stanovuje regulační prvky u jednotlivých stávajících objektů. V hodnocení, které je východiskem k dalšímu přístupu k jednotlivým objektům při územním a stavebním řízení, rozlišujeme následující typy objektů (s obdobným rozlišením pro průčelí nebo jiné jejich části):

A/ objekty stabilní - konstantní -, tj. velmi hodnotné objekty, jejichž zachování je bezpodmínečně nutné, jsou to výjimečné, velmi hodnotné stavby, památky chráněné státem nebo objekty zasluhující podání návrhu na prohlášení za kulturní památku. Vesměs objekty, které jsou určeny k restaurování, jsou nebo budou řádně stavebně udržovány a nelze uvažovat o změnách jejich dispozičního uspořádání. (I v případě přiměřených změn funkčního využití jednotlivých prostorů). Nelze měnit jejich prostorové uspořádání přístavbami a nástavbami. Prvky výškové a půdorysné regulace jsou striktně konstantní, neměnné.

Dále hodnotné objekty, které je nezbytné zachovat. Patří k nim objekty, u kterých je možno navrhnout prohlášení za kulturní památku. I u těchto objektů je třeba zachovat prostorový, hmotový i dispoziční rozvrh. Kromě řádné údržby a restaurování lze připustit dostavbu objektu, pokud výška hřebene a římsy bude zachována. Rovněž přiměřená změna funkčního využití jednotlivých prostorů je možná.

Také ostatní doplňující a hmotově tradiční objekty, jejichž zachování je důležité z hlediska obnovy urbanistické struktury a uchování charakteru místa. Jsou to stavby průměrné stavitelské produkce první poloviny tohoto století nebo starší tradiční stavby většinou modernizované s narušenou fasádou, jejichž hodnota spočívá v tradiční prostorové skladbě a siluete stavby (výšce hřebene a římsy), zakládají identitu sídla z blízkých i dálkových pohledů. Lze je adaptovat a obnovovat - upravovat jejich fasádu, musí však zachovávat tradiční prostorový objem. Rovněž přístavby lze připustit v tomto tradičním prostorovém objemu (konstantní výška hřebene i římsy.)

Objekty kategorie A mohou mít dílčí znehodnocení - fasád, parteru, střech, interiéru, jejichž nápravu určí podrobnější regulační zásady (katalog objektů).

B/ objekty indiferentní, tj. nerušící objekty, které je možno zachovat, případně provést jejich úpravu (podle obecných, resp. dále podrobněji specifikovaných regulačních zásad). Dále jsou to starší a tradiční stavby pronikavě modernizované nebo novostavby přiměřené kontextu okolní zástavby. Platí pro ně regulační prvky průměrné výšky římsy a hřebene vzhledem k sousedním stavbám. Lze je v tomto smyslu i nadstavovat a přístavovat v uličních a stavebních čarách.

Řadíme sem i mnohé stavby znehodnocené. Při následujícím stavebním záměru je třeba dodržet doporučení k obnově objektu. Úpravy mají směřovat k obnově předchozího hodnotnějšího stavu. Pro rehabilitaci znešvařených staveb (jejich průčelí nebo jiných částí) je zapotřebí dle možnosti využít dochovanou starší fotodokumentaci případně zaměření.

C/ objekty rušící - k přeřešení nebo výhledovému odstranění -, tj. rušivé objekty, které je, pokud mají zůstat zachovány, v případě stavebních zásahů nezbytně nutno upravit (dle obecných zásad platných pro nově navrhované a obnovované objekty, respektive dále podrobněji specifikovaných regulačních zásad). Jde většinou o novostavby z období šedesátých až počátku devadesátých let. Při následujícím stavebním záměru je třeba dodržet regulační prvky jak v půdorysné osnově - dostavba do uliční nebo stavební čáry, tak ve výškové hladině, aby byl alespoň u dostaveb dosažen tradiční příčný řez (průměrná výška římsy a hřebene krovu vzhledem k okolním objektům; u bloků novostaveb je třeba nepřekročit nejvyšší současnou hladinu zastavění hřebenem krovu).

Také urbanisticky nebo výrazně architektonicky rušivé, event. i parazitní objekty, které je nutno po dožití nebo dříve odstranit. Při následujícím stavebním záměru je třeba dosáhnout alespoň architektonicky a urbanisticky nerušícího stavu. V případě uskutečnění navrhovaného záměru (novostavby na jejich místě nebo nového řešení prostoru) nutno architektonicky přeřešit (podle obecných zásad platných pro nově navrhované a obnovované objekty, resp. podrobněji specifikovaných zásad).

Barevná škála hodnocení fasád je stejná jako u objektů, od velmi hodnotných fasád do velmi rušících.

U novostaveb na místě zaniklého objektu je žádoucí optimální obnova prostorového a hmotového uspořádání zaniklé stavby. Je třeba

ba, aby projekt vycházel ze znalosti dochované dokumentace; v případě dostatečných podkladů (zaměření, fotodokumentace) lze provést vědeckou rekonstrukci.

V. Burian cituje vceňovací operát 1843-1845 zmiňující v případě Lysovic, Rostěnic a Zvonovic zvláštní čistotu domů. Tento stav bohužel ostře kontrastuje s dnešním celkovým zanedbaným stavem obce. Výjimkou je mezi nechalupářskými domy úpravný dvůr čp. 42, 27 nebo 20. Dvorní průčelí obecně spíše unikla modernizačním snahám.

Důležitou součástí PZ je zeleň. Jejím základním prvkem jsou zahrady usedlostí a dnes již prakticky neexistující předzahrádky. Návesní prostor si pro nejstarší období představuje jako holý, sloužící k pastvě (s čímž souviselo i jeho uzavření). Na mapě stabilního katastru jsou na březích potoka již schematicky vyznačeny stromy. Hlavní ozelenění návsi však nepochybně souvisí až s okrašlovacími snahami od konce 19. století. V dnešní zanedbané podobě v kombinaci s po roce 1945 zcela nevhodně vysazenými dřevinami působí velmi neuspokojivým dojmem. Zcela degradována je plocha bývalé obecní louky před budovou někdejší školy (dnes OA) s březovým hájkem.

Doporučujeme provést odbornou inventarizaci zeleně s následným návrhem její obnovy, která by měla být provázána s revitalizací dnes regulovaného potoka.

Specifikem hliněných staveb je jejich reagování na vlhkost projevující se dle druhu a množství obsaženého jílu objemovými změnami. Tuto skutečnost je třeba zohlednit při kombinování s jinými stavebními materiály. Již v období první republiky se objevily některé úpravy poškozující fyzický stav hliněných staveb, pro něž je nezbytné, aby nedošlo k nadměrnému zvlhnutí, což se týká především paty zdi. Jsou pro ni nebezpečné veškeré neprodyšné úpravy podlah, a bezprostředního okolí stavby i tvrdé omítky s velkým podílem cementu. Tyto vzdor očekávání nezamezí vniknutí vody do stavby, zbraňují však tomu, aby se mohla volně odpařit. Náhrada neuspokojivě působících břizolitových a jiných tvrdých omítek tradičními vápenými není jen otázkou estetickou, ale týká se samé stavební podstaty staveb. Mnohde již provedené přetření břizolitu latexem v žádném případě nemůže být postačující úpravou.

Degradaci zdiva z nepálených cihel způsobuje rovněž náletová zeleň. Jde především o stodoly jižního humna. Tuto neregulovanou zeleň je bezpodmínečně třeba v zájmu zachování staveb odstranit. Pokud jde

o dochované obvodové zdivo zaniklých staveb měla by pro stabilizaci koruny zdi pečlivě zbavené případných rostlin postačit nová hliněná "kápě". V případě zakrytí stříškou je nutno mít na paměti možnost narušení zdi odstřikující dešťovou vodou.

Památková ochrana

Data o stavu památkové péče resp. ochrany a stávajícím právním stavu byla převzata z následujících zdrojů:

- Památkový ústav v Brně, oddělení evidence a dokumentace.
- SUPP - údaje ústředního seznamu kulturních památek České republiky a evidence prohlášení památek.
- grafická část návrhu památkové zóny zpracovaná PU v Brně, poskytnutá OU ve Vyškově
- vyhláška Ministerstva kultury č.249/1995 Sb. ze dne 22.zář 1995 o prohlášení území historických jader vybraných obcí a jejich částí za památkové zóny

Lysovice byly v centru pozornosti orgánů památkové péče od šedesátých let, kdy byla zapsána do státního seznamu nemovitých kulturních památek většina v té době existujících domů se žudry (s výjimkou čp. 2 a 22), chalupa čp.76 a socha sv.Jana Nepomuckého. Již v roce 1965, kdy architekt M.Kříž zpracoval evidenční karty, byly některé z těchto památek ve velmi špatném nebo zcela havarijním stavu. Citace těchto karet jsou uváděny v přesném opisu v katalogu objektů z důvodu dobového popisu chráněných staveb v polovině šedesátých let, i když zřejmě obsahují některé nepřesnosti a v řadě případů nemůžeme souhlasit ani s uvedeným datováním. Již v roce 1964 bylo upuštěno od ochrany některých a dodatečně pak v roce 1983 zrušeno prohlášení dalších domů se žudry. Tyto první zápisy se vztahovaly pouze na části usedlostí vymezující přední dvůr - tj. dům s chlívovým křídlem, případně i přední kolnu. Zcela opominuty a dosud nechráněny zůstávají zadní stodoly při záhumenní cestě, které jsou dle našeho názoru nespornou a nedělitelnou částí usedlostí. V katalogové části proto doporučujeme doplnění návrhů těchto částí usedlostí.

Na začátku 90.let byla v rámci přípravy PZ navržena PÚ a SUPP k prohlášení za kulturní památku řada chalup a domků z 19. a prvních desetiletí 20.století a řízení nejsou dosud po více než pěti letech ve většině případů ukončena. Některé z navržených staveb přitom již zcela zanikly (čp.50) nebo byly radikálně přestavěny (čp.55, 100).

Historické jádro vsi včetně mladé chalupnické a domkářské zástavby na západním a východním okraji obce bylo památkovou zónou MK ČR prohlášeno roku 1995. Hranice PZ byla v grafické části tohoto elaborátu vynesena především s ohledem na vyhlášku č.249/1995 Sb., která ji vymezuje. Vzhledem k neaktuálnosti poskytnutého mapového podkladu se v částech, kde došlo k reparcelaci či změně parcelních čísel opírá o návrh PZ zpracovaný PU v Brně. Ani tento návrh nebyl zpracován na aktuálním podkladu a neodpovídá v některých částech znění vyhlášky. Pokud je tento grafický návrh totožný s přílohou výše citované vyhlášky bude nutno tento rozpor urychleně vyřešit z důvodu právní nejednoznačnosti.

Mezi údaji SUPP a PU týkajícími se ochrany soliterů (zapsání do ústředního seznamu, upuštění od ochrany, resp. zrušení prohlášení, probíhající a kladně či záporně ukončená řízení o prohlášení za kulturní památku) jsou značné rozpory. Mnohdy jsou samy o sobě rozporuplné. S odvoláním na zdroj jsou uvedeny u jednotlivých objektů katalogu. V grafické části je upřednostněna vyšší kategorie ochrany s vyznačením pochybnosti šrafováním. Mimo katalog zůstávají dva chimerické neidentifikovatelné objekty vedené v SUPP v rámci evidence prohlášení památek jako: "rolnická usedlost čp.200" a "rolnická usedlost" bez čp. "mezi čp.90 a 99".

Návrh PZ zpracovaný PU v Brně definuje dále objekty dotvářející charakter památkové zóny ("památkového zájmu"). Toto hodnocení je převzato do výkresu památkové klasifikace. Z návrhu je zřejmé, že se soustřeďuje na prostor návsi a z ní vybíhajících ulic bez znalosti vnitřních dvorů usedlostí a obou záhumenních cest. V elaborátu SHP byly proto doplněny další objekty dotvářející charakter památkové zóny, v grafické části pro rozlišení označené jako "doplňující". Nejhodnotnější z nich byly vytypovány k podání návrhu na prohlášení za kulturní památku. Jedná se především o pozdně klasicistní kolnu usedlosti čp.42 a některé příčné průjezdné stodoly severního a jižního humna.

Vzhledem k relativně dlouhému trvání památkového zájmu o obec, zdůvodněného na samém počátku výjimečně rozsáhlým souborem domů se žudrem, je velmi smutnou skutečností hluboce negativní vztah většiny vlastníků památek (ať již současných či zaniklých) k nim, který osvědčily při provádění průzkumu. Výjimku tvoří někteří chalupáři (čp.33, které je vlastně malým soukromým muzeem nebo čp.72 s nově obnovenou historizující fasádou) nebo nově přesídlivší obyvatelé z města (čp.21). Příči-

ny tohoto stavu a jeho náprava jsou spíše problémem sociologickým, případně etnografickým. Pokud však nebudou tyto příčiny analyzovány a na tomto základě podniknuty kroky k nápravě, je další osud lysovic-
kých památek včetně jejich plošné ochrany problematický. V tomto
ohledu by elaborát SHP vedle odborného a úředního využití mohl být
důležitým podkladem pro nezbytnou osvětu v obci jako celku i mezi
jednotlivými obyvateli.

Digitální zpracování

Mapový podklad poskytnutý OÚ nezachycuje stávající stav, de facto se jedná o dlouho neaktualizovanou mapu evidence nemovitostí odvozenou od stabilního katastru. Naskenovaný podklad nebyl umístěn do souřadného systému, mapové listy byly pouze spojeny a otočeny na sever. Byla provedena vektorizace v rozsahu řešeného území (resp. hranic PZ a polních tratí navazujících na historické jádro). Chybějící stavby jsou dokresleny dle terénního průzkumu. V případě pořízení aktuálního digitálního mapového podkladu bude možno vrstvy ArcInfo, resp. TopoL zpracované v rámci SHP transformovat.

Grafická část je zpracována jako geografický informační systém (dále jen GIS). Základní práce byly provedeny v programu TopoL pro Windows a zpracované vrstvy přeloženy do programu ArcInfo s výstupem pro tisk a prohlížení dat v programu ArcView 3.0a. Po převedení dat nebyly vrstvy (bloky) programu TopoL dále aktualizovány; aktualizace může být provedena v případě zájmu o provozování prohlížečky TopoL ze strany pořizovatele.

K vektorizované mapě byly připojeny základní údaje příslušné databáze evidence nemovitostí nyspa*.dbf (popisná a parcelní čísla). Vzhledem k již zmíněné neaktuálnosti podkladu jsme narazili na řadu rozporů (duplicita čísel popisných 115, 120 etc.), které byly korigovány a uvedeny v katalogu objektů s vědomím, že aktualizace evidence nemovitostí Lysovic není hlavním cílem SHP.

Vedle aktuálních čísel popisných jsou uvedena bývalá čísla popisná dle poskytnutého mapového podkladu katastrálního úřadu, která jsou důležitá především pro identifikaci zaniklých staveb. Jako "původní čísla popisná" jsou v databázi uvedena čísla dle indikační skici stabilního katastru, tedy zahrnující první číslování (1-47) a stav v době pořízení stabilního katastru r.1826 (1-53).

V rámci GIS byly pořízeny následující vrstvy ArcInfo (resp. bloky TopoL):

- podklad - vektorizovaný mapový podklad
- urbany - urbanistické bloky a prostory
- stavby - stavby dle mapového podkladu a terénního průzkumu

- drobné objekty - sochy, kříže, boží muka

- sklepy

- zaniklé stavby - dle mapového podkladu a porovnání s mapou stabilního katastru z roku 1826

- zaniklé drobné objekty - dle mapového podkladu a porovnání s mapou stabilního katastru z roku 1826

Dále byla naskenována kopie císařského otisku mapy stabilního katastru z roku 1826 a půdorysy zaměření tzv. Kuriálova archivu z poloviny 50. let tohoto století. Tyto soubory byly podtaženy pod vektorizovaný mapový podklad; podtažení bylo provedeno pouze na základě ztotožnění maximálního počtu známých bodů bez další transformace tak, aby bylo možné porovnání se stávajícím stavem bez nežádoucích deformací. Při porovnání s mapou SK jsme opětovně narazili na omezení dané neaktuálností současného mapového podkladu (posunutí uličních čar při přestavbách od druhé poloviny minulého století).

Projekt GIS obsahuje již i základní fotografické náhledy jednotlivých objektů a umožňuje jejich interaktivní prohlížení.

Ke grafickým datům jednotlivých vrstev jsou připojeny datáže umožňující generování a kompozici náhledů, které jsou obsahem grafické části tohoto elaborátu. Náhledy v ArcView 3.0 jsou vytvořeny s cílem tiskového výstupu a pro jejich užívání jako prohlížečky dat GIS je třeba projekt doplnit. Předpokládáme, že bude nutno provést modifikaci s ohledem na programové vybavení uživatele.

Textová a fotografická část katalogu byla zpracována v programu Visual FoxPro 3.0. Obsahuje základní tabulku katalog.dbf s identifikačními údaji katalogizovaných objektů a memo poli s vlastním textem, vytištěným jako katalog objektů v rámci tohoto elaborátu. Základní jednotkou této tabulky je "katalogové číslo", zahrnující všechny části usedlosti, chalupy nebo domu; připojené části jsou uvedeny v příslušné memopoložce. Součástí projektu FoxPro jsou dále tabulky obsahující naskenovanou aktuální a archivní fotodokumentaci, propojitelné s katalogem přes katalogové, parcelní nebo popisné číslo.

Projekt FoxPro obsahuje tyto tabulky a soubory:

- katalog.dbf - katalog objektů

- foto.dbf - aktuální fotodokumentace (J.Eliáš - 1997) a fotodokumentace z archivu Sysy - SOVAMM (Z.Syrová 1980-1997)
- lysfsup.dbf - fotoarchiv SUPP v Praze, oddělení LA SUPP v Praze
- foto-dia.dbf - identifikace a popis fotografií foto.dbf
- lysosup.dbf - identifikace a popis fotografií lysfsup.dbf
- lysfvm.dbf - muzeum Vyškovska ve Vyškově
- leydorf.dbf - in Arch. Dipl. Ing. Ludwig Leydorf: Deutsche Bauernhausformen um Brunn und Wischau (muzeum Vyškovska ve Vyškově)
- lystvm.dbf - identifikace a popis fotografií lysfvm.dbf a leydorf.dbf

Rovněž projekt FoxPro byl v rámci SHP zpracován především s ohledem na tiskový výstup. Pro jeho správné a efektivní využití je třeba provést doplnění uživatelské části včetně možnosti a systému aktualizace dat. Začátkem roku 1998 bude možno uživatelskou část rozšířit o (v rámci grantu SOVAMM nově zpracovávaný) program umožňující komunikaci mezi ArcView a FoxPro; ArcView totiž dosud neumožňuje přímou editaci memo položek.

Pro kvalitní tiskový výstup obrazové přílohy katalogu objektů bylo zvoleno zpracování v programu PageMaker 6.5. Obrazovou přílohu lze pro prohlížení dat převést do programu Acrobat Reader 2.1 nebo 3.0, jímž je vybavena většina počítačových pracovišť s operačním systémem Windows 95 nebo Windows NT.

Podotýkáme, že elaborát SHP je určen pro úřední potřebu a použití objednatele. Jiné použití a šíření elaborátu nebo výňatků z jeho obsahu je možné jen se souhlasem jeho autorů. To se vztahuje i na počítačové zpracování, tedy projekt ArcView a FoxPro i dokumentu PageMakeru s připojenými soubory.

Obsah

Historický přehled	1
Stavebně historický vývoj sídla	3
Typologie domu	5
Stavební materiál a povrchová úprava	7
Literatura	8
Prameny, ikonografie, mapy a plány	10
Doporučení pro regeneraci sídla	11
Památková ochrana	13
Digitální zpracování	15